

ANTONI JANER TORRENS

EDICIÓ
REVISADA I
AMPLIADA

MITOLOGIA PER A PROFANS

**MANUAL PER
ENTENDRE
LA TRADICIÓ
CLÀSSICA
D'OCCIDENT**

PAM

Antoni Janer Torrens

MITOLOGIA PER A PROFANS

*Manual per entendre
la tradició clàssica d'Occident*

Publicacions de l'Abadia de Montserrat

PRÒLEG

Occident se sosté sobre tres grans potes culturals: Jerusalem, Atenes i Roma. Som fills del món clàssic i del món judeocristià. Al segle XVI el Renaixement va servir per posar en valor aquesta tríada identitària, que dos segles enrere Dante ja havia fusionat en la seva *Divina comèdia*.

Així, a Itàlia, la Santa Seu contractà els grans artistes del moment per dur a terme la seva política de reconstrucció de monuments de la cristiandat. A Rafael li tocà decorar diferents sales del Vaticà amb emblemàtics frescos com *L'escola d'Atenes* o *El Parnàs*. Miquel Àngel, ja conegut per les seves escultures de *Moisès* i *La pietà*, també fou requerit per redecorar la deteriorada volta de la Capella Sixtina, construïda al segle XV en l'època del papa Sixt IV. El 1533, vint-i-un anys després, el Diví hi faria la seva segona intervenció: el cèlebre fresc del *Judici final*, on introduí elements de l'imaginari clàssic com la figura de Caront, el barquer dels morts.

Avui tot aquest bagatge cultural corre el perill de ser víctima de la més absoluta indiferència. Són molts els turistes que cada any visiten la ciutat eterna àvids d'autofotos. En l'era de la imatge i de la figurera, el que interessa no és contemplar unes obres considerades canòniques, sinó bravejar a les xarxes d'haver-les vist *in situ*. Són les conseqüències de l'actual analfabetisme funcional, que afecta molts altres àmbits al món. Tenim molta gent que sap llegir i escriure, però que no és capaç d'interpretar el patrimoni cultural del seu entorn.

Sembla, doncs, que estam abocats a viure una nova era sense cultura. L'*homo sapiens*, convertit en un pseudoespectador, ja no està en condicions de posar-se al davant del seu valuós llegat humanístic. Stephen Hawking, en un llibre titulat *Sobre les espatlles de gegants* (2004), recorda que la ciència contemporània ha necessitat l'acumulació històrica de coneixements per arribar a l'altura del present. Talment ho va reconèixer al segle XVII Newton en una carta a Robert Hooke: «Si he pogut veure més lluny, és perquè anava a coll de gegants». Ara, però, ens fa peresa albirar més enllà i dialogar amb el nostre passat que tant ens ha fet créixer. La supèrbia fa que girem l'esquena a la *tradició*, és a dir, a allò que, segons l'etimologia llatina del concepte, ens ve donat de generació en generació.

Per posar remei a aquest analfabetisme funcional en l'àmbit religiós, el 1998 el periodista Salvador Alsius publicà el llibre *Hem perdut l'oremus* (Edicions La Campana). Es tracta d'un manual de la cultura judeocristiana molt útil en l'actual societat laica. Inlluït per aquella lectura, ara jo m'he proposat fer el mateix amb la mitologia clàssica.

El llibre que teniu a les mans és fruit dels meus últims nou anys com a professor de secundària de llatí i grec. Els meus alumnes han estat el millor estímul per elaborar un material que té per objectiu donar a conèixer, amb esperit crític, els referents clàssics del nostre entorn. Com a periodista que també som, he procurat parlar del present a partir del passat amb un to amè i alhora rigorós, seguint la màxima d'Horaci *prodesse et delectare* («aprofitar i delectar»). El resultat ha estat un manual per a profans, per a no entesos en la matèria. Les etimologies, de força oracular, m'han ajudat a nodrir un text que s'allunya bastant dels relats, sovint àrids i feixucs, que parlen de mitologia. Esper, doncs, haver contribuït a despertar la *libido sciendi* («el desig de saber») envers una llavor, el món clàssic, que és immortal.

ANTONI JANER TORRENS

Sineu, maig 2019

I. INTRODUCCIÓ

L'UNIVERS SIMBÒLIC DELS MITES

Avui la mitologia clàssica és ben present en el nostre vocabulari amb expressions com la «caixa de Pandora», «sentir cants de sirena», «caure en braços de Morfeu», «la poma de la Discòrdia», «el taló d'Aquilles», «ser un Adonis», «ser una amazona» o «viure una odissea». Els nostres signes del zodíac també fan al·lusió a éssers mitològics: Àries (toisó d'or), Taure (toro en què es va convertir Zeus per raptar Europa), Bessons (Càstor i Pòllux) o Lleó (el lleó de Nemea que matà Hèracles). Aquest llegat mitològic també ha inspirat importants obres, com *Antígona* de Salvador Espriu, o nombroses dolences psicològiques com la síndrome d'Ulisses o el complex d'Èdip.

No hi ha dubte, doncs, que els mites grecs, juntament amb els bíblics, són els que més familiars ens resulten. Ja han perdut la seva vinculació religiosa, però continuen essent vàlids com a univers de ficció, com a argument d'obres literàries i plàstiques i com a vehicle per a expressar emocions i pensaments d'una manera més subtil. El seu esperit també es manté intacte en els actuals herois de còmics.

MITE VERSUS LOGOS

La paraula mite prové del verb grec *mythéomai*, que significa «parlar», «enraonar». Per extensió, en l'antiguitat un mite era una «contalla», l'equivalent, segons Carles Riba, a la nostra rondalla. De fet, el famós inici de les rondalles mallorquines («Això era i no era») també seria molt propi del gènere mitogràfic.

D'acord amb la seva etimologia grega, el mite era un relat que es transmetia oralment de generacions en generacions i objecte, per tant, de moltes modificacions. Els encarregats de difondre'ls eren els aedes (< *aeíðō*, «cantar»), els quals anaren creant versions diferents d'un mateix relat en funció del lloc i del seu auditori.

Segons l'historiador Heròdot, al segle VIII aC Homer i Hesíode foren considerats els pares de la mitologia grega. Ambdós poetes eren fills d'una tradició de bards que componien formulàriament. Per poder-se recordar de tots els detalls, sempre sol·licitaven l'ajuda de la Musa o de les Muses, filles de la Memòria.

A la *Teogonia*, Hesíode explica l'origen del cosmos i la genealogia dels primers déus, des del Caos, Gea i Eros fins als fills i nets de Zeus. A *Treballs i dies*, parla de les cinc edats o races de l'home i narra la història de la primera dona, Pandora. A Homer, en canvi, la mitologia li serveix per vestir el relat bèl·lic de la *Ilíada* i la crònica d'un viatge per la Mediterrània com és l'*Odissea*.

Altres obres de temàtica mitològica són els *Himnes homèrics*, una col·lecció de trenta-tres poemes dedicats a diversos déus que, en realitat, segurament van ser compostos per diversos autors i en èpoques diferents, entre els segles VIII i V aC. També hi ha les composicions dels grans poetes tràgics atenesos del segle V aC (Sòfocles, Eurípides i Èsquil). La corretja de transmissió continuà al món romà amb els *Fastos* d'Ovidi, l'*Eneida* de Virgili, les *Imagines* de Filòstrat, les *Faules* d'Higini, la *Biblioteca* d'Apollodor, les *Imagines* de Llucià de Samòsata, la *Biblioteca històrica* de Diodor de Sicília o el *Viatge dels argonautes* d'Apolloni de Rodes.

Menció a part mereixen les *Metamorfosis* d'Ovidi (segle I aC). Amb la transformació com a fil conductor, els seus quinze cants recullen nombroses històries de déus que estimen i sofreixen com els humans. Ovidi va assolir un gran prestigi entre els seus contemporanis i també en èpoques posteriors. Especialment durant el Renaixement i el Barroc va esdevenir la principal font d'inspiració per als artistes a l'hora d'afrontar les seves composicions mitològiques.

EL MITE COM A EINA DE COMPRESIÓ

El mite pretén explicar tot allò que antigament sorprenia o espantava la humanitat. Així, van sorgir infinitat de divinitats que personifiquen muntanyes, fonts, rius, vents, constel·lacions... Un dels trets més importants de la mitologia grega és l'antropomorfisme dels déus: tenen aspecte humà, cosa que els fa més propers a pesar del seu poder immens.

En la seva funció d'explicar el món, els mites s'erigiren en el principal vehicle d'educació. De fet, en plena època clàssica, en la cresta de la il·lustració racionalista atenesa del segle V aC, els mites es convertiren en la base argumental del gran teatre dramàtic.

El mite, que en llatí es va traduir com a *fabula*, no s'ha de confondre amb una llegenda, que es basa en fets més o menys històrics en espais i temps més concrets. La paraula també deriva del llatí *legenda*, que significa literalment «el que s'ha de llegir». Inicialment s'aplicava a relats posteriors a l'escriptura.

En Homer, *mýthos* i *lógos* («paraula» i «raó», respectivament) eren sinònims. En canvi, els sofistes i Plató oposaren ambdós termes. Així es tendeix a parlar del pas del mite al logos per referir-se als inicis de la filosofia al segle VI aC. Això,

però, és un error, atès que el mite ja era una recerca de la veritat. En aquest sentit, l'antropòleg català Lluís Duch (1936-2018) assegurava que hi ha «mite en el logos i logos en el mite». De fet, el naixement de la filosofia no va suposar la mort definitiva del mite. El mateix Plató es veu obligat a recórrer-hi quan vol explicar allò que es troba més enllà del llenguatge filosòfic. N'és un bon exemple el mite de la caverna.

Segons l'antropòleg francès Georges Dumézil (1898-1986), «un país sense mites es moriria de fred». Per al belga Marcel Detienne, des de sempre «els mites viuen en el país de la memòria», és a dir, pertanyen a la memòria comunitària i, tal com indicà el polonès Malinowski (1884-1942), ofereixen a la societat que l'alberga, venera i difon «una carta de fundació» utilitària.

El psicòleg suís Carl Gustav Jung (1875-1961), autor del complex d'Electra, definí els mites de la manera següent: «Els mites són necessaris per a la salut de la psique humana. Expressen les veritats emmagatzemades en el nostre subconscient; i els seus protagonistes, ja siguin herois, déus o animals, encarnen aspectes tan humans com la creativitat, la intel·ligència, l'alegria o el dolor. Els monstres no són sinó el reflex de les pors de la ment, els seus fantasmes».

MITES, UN RECURS UNIVERSAL

Els temes de la mitologia grega i romana, també els trobem en altres cultures d'àmbits geogràfics molt diversos i de tots els períodes de la història. Hi ha dues teories principals que han volgut explicar aquestes connexions:

- *Teoria de l'«inconscient col·lectiu»*: diu que cultures diferents passen inevitablement pels mateixos estadis de desenvolupament i que quan han assolit un cert estadi tendeixen, encara que no tinguin contacte entre si, a produir mites similars perquè comparteixen un «inconscient col·lectiu», en paraules de Jung.
- *Teoria «difusionista»*: defensa que els mites són transmesos d'una cultura a una altra. El problema és que avui, per manca de coneixements, no podem reconèixer els canals i els procediments que van fer possible aquesta transmissió. En el cas, però, de la mitologia grega, la influència del Pròxim Orient és innegable.

INTERPRETACIÓ DELS MITES A L'ANTIGUITAT

A partir del segle VI aC, amb el naixement de la filosofia, van aparèixer els primers corrents interpretatius dels mites:

Teoria al·legòrica

Va ser defensada al segle VI aC per Teàgenes de Regi. Considera que el mite té un llenguatge críptic que s'ha de saber interpretar. Així, Teàgenes pensava que els noms dels déus homèrics representaven o bé facultats de l'home (valentia, astúcia, generositat...) o bé elements naturals (el tro, el llamp, la terra, l'aigua...).

Lectura pseudoracional dels mites

El seu màxim defensor fou el grec Palèfal, autor de l'obra *Històries increïbles* (segle IV aC). Veu en els mites fets trivials de la vida corrent transformats en prodigis per confusió de noms o per qualsevol tipus d'alteració provocada per la transmissió oral. Segons aquesta interpretació, el mite de Pasífae, la jove cretenca que s'enamorà d'un toro, parla en realitat de l'adulteri de l'esposa del rei Minos amb un jove anomenat Toro.

Evemerisme o historicisme

El seu impulsor fou Evèmer de Mesene, que també va viure al segle IV aC. Postulava que les figures mítiques eren personatges històrics d'un passat mal recordat i magnificats per una tradició fantasiosa. Així, Zeus seria un antic rei de Creta que es va revoltar contra el seu pare Cronos; l'home que descobrí el foc hauria donat peu al mite de Prometeu, que després el robà als déus; o un gran metge com Asclepi s'hauria convertit en déu de la medicina. I així successivament.

El prisma de l'Església

Durant l'edat mitjana l'Església s'apuntà al corrent interpretatiu de l'evemerisme per desprestigiar la religiositat antiga. D'aquesta manera, pogué dir que els déus pagans no eren més que homes divinitzats. El cristianisme, tanmateix, estava molt interessat a apropiarse dels espais i símbols del paganisme. Era una manera d'assegurar-se una major difusió del seu missatge entre els infidels. En aquesta línia ja es manifestava al segle VI sant Gregori el Gran durant les seves campanyes d'evangelització. Les seves paraules són recollides per Beda el Venerable en la seva *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*:

«Els ídols han de destruir-se, però no els llocs sagrats on aquells són custodiats. Han de purificar-se amb aigua beneïda després que s'hi aixequin altars i s'hi installin relíquies. El culte cristià, celebrat als antics llocs sacres, familiaritzarà immediatament els neòfits amb la nova fe. Fins i tot les festes tradicionals dels déus han de mantenir-se; per exemple, transformant els antics sacrificis d'animals en un banquet, que se celebrarà el dia dedicat al màrtir al qual es dedica la nova església edificada a l'antic lloc sagrat».

L'Església també s'aproprià de les sibilles. Els seus oracles foren interpretats com a proves fefaents de l'arribada de Crist. La seva adopció definitiva es produí al segle XVI, quan Miquel Àngel les representà a la Capella Sixtina al costat dels profetes.

A part del corrent interpretatiu de l'evemerisme, els apologistes cristians simpatitzaren igualment amb la teoria allegòrica de Teàgenes de Regi. L'autor que més es prestà a aquesta interpretació fou Ovidi. Així, les seves *Metamorfosis* s'erigiren en allegories del vici i la virtut.

Chrétien Legonais (segle XIV), en el seu famós llibre *Ovide moralisé*, considera que en l'episodi del rapte d'Europa per Zeus hi trobem la imatge de Crist, que, encarnat en el toro, condueix l'ànima humana al cel. És per això que el rapte d'Europa és una de les escenes mitològiques més representades pels artistes. El mateix passà amb Dànae, mare de Perseu, que fou vista com un símbol de la castedat, associada amb la Verge Maria.

Els primers autors cristians tampoc no dubtaren a interpretar Prometeu, un «just que sofreix pels homes», com una premonició del Crist redemptor de la humanitat. El seu patiment a la pedra del Caucas, on una àguila li cruspia el fetge, recordava el calvari de Jesucrist. A més, ambdós personatges porten fins a les últimes conseqüències la defensa de la humanitat. També hi hagué qui associà l'episodi del sacrifici d'Ifigènia a mans del seu pare Agamèmnon amb el d'Isaac a mans del seu pare Abraham. En ambdós casos, les divinitats acabaren intervenint per evitar el sacrifici.

La majoria de les interpretacions alegoricomorals de la mitologia clàssica es feren a partir del llibre *Genealogia deorum gentilium* («Genealogia dels déus pagans»), obra de l'humanista italià Giovanni Boccaccio (segle XIV). Fou un dels llibres de consulta més utilitzats entre escriptors i pintors fins ben avançat el segle XIX.

Queda clar, doncs, que la mitologia clàssica forma part de la nostra herència cultural. Encara avui és habitual qualificar de «mítics» o «mites» les grans estrelles de l'espectacle, futbolistes, atletes o alguns cuiners. Així, «mite» és sinònim d'«ídol adorat per les masses» —en aquest cas, doncs, mite i llegenda ja s'han fusionat. Tanmateix, la paraula mite també s'empra amb una càrrega negativa per alludir a una cosa fabulosa, inventada, o per desqualificar exageracions o creences forassenyades.

2. COSMOGONIA I TEOGONIA

ELS ORÍGENS «GASOSOS» DEL COSMOS

Què hi havia al principi del tots els temps? La resposta ens la dona el poeta romà Ovidi (segle I aC), a l'inici de les seves *Metamorfosis* (I, 5-9/ 21-25) —la traducció és de Jordi Parramon:

«Força abans de la terra, el mar i la volta celeste
no hi havia res més que aquella unitat primitiva
anomenada Caos, de masses informes, confuses;
tot eren pesos inerts i partícules amuntegades
sense lligams: la llavor discordant de totes les coses [...]

Fins que un déu, la millor natura, acabà aquelles lluites,
ja que va treure el cel de la terra, i aquesta de l'aigua,
va separar el cristall celeste dels aires espessos
i, aclarits els espais, n'extragué les masses obscures,
va situar-los en llocs diferents i en pau va lligar-los.»

Les *Metamorfosis*, per tant, tenen moltes similituds amb el *Gènesi*. En el relat bíblic, al principi «la terra era caòtica i desolada» i en el poema d'Ovidi se'ns parla d'una «unitat primitiva anomenada Caos, de masses informes, confuses». La tasca de creació també és idèntica. En el *Gènesi* Déu diu: «Que hi hagi un firmament enmig de les aigües, per a separar unes aigües de les altres [...]. Que les aigües de sota el cel s'apleguin en un sol indret i apareguin els continents». I a les *Metamorfosis* és igualment un déu qui «acabà aquelles lluites». Ambdues cosmogonies culminen amb la creació de l'home, que en Ovidi està modelat «a imatge dels déus que tot ho governen», mentre que en el *Gènesi* Déu creà «l'home a la seva imatge».

Abans d'Ovidi, el concepte *caos* (*kháos*) ja fou tractat al segle VIII aC pel grec Hesíode. A la seva *Teogonia* (116-141) diu que és un buit, un *abisme* («sense fons») anterior a la creació —avui diríem anterior al Big Bang.

El significat de caos com a sinònim de desordre és posterior. La paraula ens donaria *gas*. A principis del segle XVII un químic flamenc anomenat Jan

Baptista van Helmont observava els vapors que sortien de la crema d'un tros de llenya. S'adonà que eren vapors sense forma, de manera que els batejà amb el nom de *gas* a partir de la pronunciació en llengua flamenca de la paraula llatina *chaos*.

El fuel que actualment s'utilitza en els automòbils és líquid quan entra al dipòsit. Però en el motor s'evapora i es converteix en gas. Només quan és gas pot combinar-se amb l'aire per moure els pistons i impulsar el motor. Atès que aquest líquid es converteix en gas tan fàcilment, se l'anomenà *gasolina*.

DEL CAOS AL COSMOS

Hesíode ens ofereix més informació sobre els orígens del món. Del Caos sorgiren les primeres forces de la naturalesa, com Gea («la Terra»), el tenebrós Tàrtar (l'inframón) o l'Eros («l'amor»), la força encarregada de convertir el caos en *cosmos*, una massa ordenada —la paraula prové de *kosméō*, «ordenar». De cosmos tenim *cosmopolita* o «ciutadà del món», el nom propi *Cosme*, és a dir, «l'ordenat», i *cosmètic*, producte que serveix per «ordenar», embellir els cabells, la pell, les dents, les ungles i altres parts del cos.

En llatí, l'equivalent de *kósmos* és l'adjectiu *mundus*, *a*, *um* («net», «endregat»), d'on tenim *món* i *immundícia*, sinònim de brutícia, de «no net». Per a món pròpiament dit hi havia dues paraules: *universus* i *orbis*. *Universus* vol dir, literalment, «que gira (*verto*) de forma unitària»; i *orbis* ens ha donat òrbita.

La paraula món en les llengües germàniques té un origen ben distint. L'anglès *world* i l'alemany *Welt* contenen dos antics mots germànics, *wer* i *eld*. *Wer*, emparentat amb el llatí *vir* («mascle»), significa «home», i *eld* «temps de la vida d'una persona». Així, etimològicament, *world* vendria a significar «el temps de la vida de l'home» i, per extensió, «allà on transcorre la vida de l'home», és a dir, el «món».

LA NIT QUE SORGEIX DEL CAOS

Del Caos també va sorgir Èreb («les tenebres») i la negra Nit. De la unió de tots dos van néixer l'Èter (la part més alta i pura del firmament), el Dia (*Hēmērā*) i, segons algunes versions, els bessons Hýpnos («la son») i Thànatos («la mort» no violenta).

Nit sol aparèixer representada com una dona nua suspesa en el cel, o volant, coberta d'un mantell fosc en al·lusió a la seva l'obscuritat. Al seu costat, acompanyant-la, hi ha una òliba, famosa au de visió nocturna. A vegades a Nit se li atribueix com a filla Eris, la deessa de la discòrdia.

L'equivalent nòrdic de Nit és la deessa Nött. Filla d'un gegant, creua el cel calcant el seu cavall negre. La bava que li cau cobreix la natura de rosada durant l'alba. El fill de Nött és Dagr, el dia. I un dels seus descendents serà Thor, gran déu del tro i el vent.

A Egipte, Nut era la divinitat del cel. Era representada amb el cos de color blau i ple d'estrelles, en posició arquejada, com una cúpula celestial. Nut manté els peus i les mans sobre la terra (Geb), mentre que l'aire (Shu) els separa i forma així un món habitable per als humans.

A la mítica Babilònia, trobem que el déu-rei Marduk talla per la meitat el monstre-caos Tiamat, d'on es creen el firmament i la terra. I en el *Gènesi*, inici de la Bíblia, el primer que fa Déu és separar la nit i el dia.

GEA, EL GERMEN DE TOT

Gea, nascuda del Caos, també va tenir la seva pròpia descendència: primer va donar a llum l'estelat Urà (el firmament) i després les muntanyes i el Pontos (el mar).

Posteriorment, Gea i Urà, és a dir, la Terra i el Cel, es van unir i engendraren la primera generació de déus i semidéus. Primer van néixer els sis Titans (Oceà, Ceos, Crios, Hiperió, Jàpet i Cronos) i les sis Titànides (Tia, Febe, Tetis, Rea, Temis i Mnemòsine). Després, arribaren els tres Ciclops, uns éssers amb una gran força i amb un sol ull enmig del front, i finalment els tres Hecatonquirs, uns éssers gegantins i violents, amb cent (*hekatón*) braços (*kheír*) cadascun.

Vet aquí una reflexió del gran dramaturg grec Eurípides (segle v aC) sobre el caos:

«Els déus, tinguts per savis,
no són més segurs que els somnis alats.
El caos regna en el món dels déus
com ací, entre nosaltres».

TITÀNIC, LA MALEDICCIÓ D'UN NOM

El 14 d'abril de 1912 es va produir una de les majors tragèdies nàutiques mundials. El *Titànic* va xocar contra un iceberg. Només sobrevisqueren 500 dels seus 2.200 passatgers, que quatre dies abans havien salpat de Southampton (Anglaterra) en direcció a Nova York. Tanmateix, el vaixell més gran de l'època

portava un nom maleït. I és que, en la mitologia grega, la generació dels Titans no acabà gaire bé.

Els Titans (< *titaínō*, «estendre») eren fills de Gea (Terra) i Urà (Cel). Són dotze, sis homes (Oceà, Ceos, Crios, Hiperió, Jàpet i Cronos) i sis dones, les titànides (Tia, Febe, Tetis, Rea, Temis i Mnemòsine). Igual que els seus germans Ciclops, els Titans també eren de grans dimensions. D'aquí tenim que avui la paraula tità sigui sinònim de gegant —també tenim l'expressió «*lluïta de titans*» per referir-nos a un enfrontament entre grans rivals.

UNA CASTRACIÓ FRUCTÍFERA

El pare dels Titans, Urà, es convertí aviat en un déu dèspota. A mesura que els seus fills naixien, els anava tancant al Tàrtar (les profunditats de la Terra). En donar a llum el darrer tità, Cronos (Saturn llatí), Gea, enutjada, li entregà una falç perquè tallés els genitals del seu pare mentre es disposava a posar-se al llit amb ella —el mite de la castració i mort del pare formarà part de la psicoanàlisi freudiana.

De la sang vessada en aquella castració van néixer els Gegants. Cronos, però, tot d'una llançà els genitals a la mar, prop de Creta. Del contacte amb l'aigua es formà una espècie d'escuma d'on sorgí, ja adulta, Afrodita (< *aphrós*, «escuma»), la deessa de l'amor i la bellesa. El déu Zèfir (oest) la impulsà suaument cap a Xipre (Citera), on la reberen les Hores, les quals la vestiren i l'adoraren amb precioses joies.

Havent castrat el pare, Cronos assumí tot el poder i es casà amb la seva germana, la titànida Rea. Rea era una divinitat de l'agricultura, associada amb l'asiàtica Cíbele. Els romans l'adoraren com a *Magna Mater* («la Gran Mare») o *Alma Mater* («mare nodrissa»). Avui en dia l'expressió *alma mater* s'aplica a les universitats com a mares que alimenten les ments; i, per ampliació semàntica, també alludeix a líders d'un grup.

EL TEMPS, QUE TOT HO DEVORA

Cronos (*Chrónos*, «temps») i Rea constituïren la segona parella de déus titans. Ells foren els pares de la generació dels olímpics: Hèstia, Demèter, Hera, Hades, Posidó i Zeus. Reberen aquest nom perquè, segons la mitologia, habitaven el cim de l'Olimp, la muntanya més alta de Grècia, amb 2.917 metres d'altitud —situada al nord del país, a la regió de Tessàlia. A l'oest del Peloponnès hi ha la ciutat d'Olímpia, anomenada així per tenir un santuari dedicat a Zeus Olímpic, que fou objecte de culte en els Jocs Olímpics.

Per a Rea, el part del seu últim i sisè fill, Zeus, va ser un autèntic calvari. Embogida de dolor, va clavar els seus dits a la terra i de la seva mà dreta van néixer

cinc homes i de l'esquerra cinc dones. Aquestes criatures foren conegudes com els Dàctils («els dits»). Eren una espècie de genis petits que acabaren formant part del seguici de Rea.

En parir Zeus, Rea sabé que la tragèdia dels Titans es tornaria a repetir. Gea havia advertit el seu fill Cronos (marit de Rea) que seria destronat per un fill seu, tal com ell havia fet amb el seu pare. És així com el nou sobirà s'anà empassant els seus descendents a mesura que naixien. Amb aquests antecedents, doncs, Rea decidí amagar Zeus en una cova als peus del mont Ida de Creta. Aleshores enganyà el seu marit entregant-li una pedra envoltada amb pedaços, que igualment es cruspí.

TITANOMÀQUIA

Ja adult, Zeus va donar al seu pare un beuratge que li feu vomitar tots els seus germans i a continuació es rebel·là contra ell en la coneguda titanomàquia (l'afegitó *mákhē* significa lluita).

De res no serví a Cronos l'ajuda dels seus germans Titans. Alguns estudiosos han volgut interpretar aquesta batalla dels Olímpics contra els Titans com una descripció simbòlica de la invasió de Grècia per part dels primers individus de parla ja grega. Aquests portaren amb ells els seus déus, que desplaçaren o absorbiren els déus dels habitants de la Grècia primitiva.

GEGANTOMÀQUIA

Tot i haver-se desfet del seu pare, Zeus encara no pogué cantar victòria. Gea, mare de Cronos i àvia del patriarca olímpic, volgué venjar la derrota del seu fill enviant contra els Olímpics els seus altres fills, els Gegants. S'encetà aleshores la gegantomàquia.

En aquest enfrontament, Zeus va comptar amb l'ajuda de la resta dels olímpics, de Prometeu, fill del tità Jàpet, i de l'heroi Hèracles. Calia fer cas a un oracle que havia dit que els Gegants només podien ser anihilats conjuntament per un déu i un mortal.

Des de l'antiguitat, aquest duel entre Gegants i déus fou vist com un símbol del conflicte existent entre el caos i l'ordre. D'aquesta manera, trobem que al segle XVI Carles V va utilitzar la gegantomàquia com a allegoria del triomf de l'emperador sobre els qui desafiaven el seu poder. Així queda palès a la medalla de plata que Leone Leoni va elaborar el 1549: l'anvers mostra el sobirà, de perfil i coronat de llorer, i al revers apareix Júpiter fulminant els Gegants amb la llegenda *Discite Iustitiam Moniti* («Apreneu de la Justícia, oh vosaltres advertits!») —la citació,

extreta de l'*Eneida* de Virgili (VI, 620), recull les paraules de Flègies, rei dels làpides, condemnat a viure a l'infern per la seva impietat.

TIFOMÀQUIA

La derrota dels Gegants a mans dels Olímpics posà encara més furiosa Gea, la qual, en el seu darrer intent de sortir-se amb la seva, engendrà Tifó —aquest personatge no té res a veure amb els actuals ciclons tropicals, els quals agafaren el nom d'una paraula àrab que significa «terbolí».

Tifó assetjà l'Olimp en la coneguda com a tifomàquia. Però tingué la mateixa sort que els seus germans els Gegants. Fou així com Zeus, fill de titans, es convertí en l'amo de l'univers. La maledicció, però, de la seva estirp es reviuria al principi del segle xx amb l'enfonsament del *Titànic*. Amb tot, si volem posar color a les nostres vides, sort que encara ens queda la marca innòcua de *Titanlux* («llum de tità»).

MOBBING O LA SÍNDROME DE CRONOS

La síndrome de Cronos, com la de Ganimedes, està relacionada amb el món laboral. La pateixen aquelles persones que tenen por a perdre el seu estatus en benefici d'una altra persona més competent o amiga del cap. En alguns casos, moguda per la inseguretat, la víctima d'aquesta síndrome exerceix l'assetjament laboral o *mobbing* en l'individu que és una amenaça per a ella. En la mitologia grega, el déu Cronos («temps») formà, juntament amb la seva germana Rea, la segona parella de déus titans. Ell també va tenir por de ser desplaçat per un dels seus. Així l'havia advertit la seva mare Gea.

Per evitar el pitjor, Cronos (Saturn al món romà) no dubtà a empassar-se els seus fills a mesura que naixien. Rea, però, amagà el darrer (Zeus) en una cova de Creta i enganyà el seu marit entregant-li una pedra envoltada amb pedaços, que el déu devorà igualment. Ja adult, Zeus va donar al seu pare un beuratge que li feu vomitar tots els seus germans. A continuació es rebel·là contra ell en la coneguda titanomàquia, que acabà perdent Cronos. Queda clar, doncs, que tot treballador hauria de tenir a mà un manual de mitologia clàssica per evitar ensurts importants.

EL MAL DE SATURN

En psiquiatria també es coneix com a mal de Saturn un trastorn mental que porta els pares a causar dany o fins i tot la mort dels seus fills. Ho fan convençuts que és l'única solució per evitar-los els problemes que tendran a la vida.

Els anglesos cada dissabte (Saturday) adoren el déu Saturn —a casa nostra aquest dia s'acabà consagrat al descans jueu, el *shabbat*. Tanmateix, la seva versió grega, Cronos, és ben present en el nostre vocabulari: *anacronisme*, *crònica*, *cronologia*, *cronòmetre*, *sincronisme*, *diacronia* o *isocronisme*.

L'homòleg llatí del *khrónos* grec (*tempus* —*oris*) també ens ha donat molts derivats: *temporada*, *contemporani*, *extemporal*, *temperatura*, *tempesta*, *temporal*, *intempèrie*, *intempestiu* o *témpores* —en la litúrgia romana, era celebració penitencial i d'acció de gràcies que consagrava l'inici de les estacions (*tempora*) de l'any.

En llatí, tanmateix, també trobam la paraula *aevum* per referir-nos al temps durador. *Aevum* donà alhora *aetas* («edat»), d'on tenim *etern* (res a veure, per tant, amb l'èter grec, *aithér*, que significa «aire pur»), *coetani* o *sempitern*.

Ja no tenc temps per a tantes etimologies. Recordau: *Tempus fugit* («El temps fuig»). Fuig, però, amb els daus a la mà. Ja ho digué Heràclit, filòsof grec del segle VI aC: «El temps és un nen que juga als daus». I els seus efectes són devastadors: *Nihil est quod non conficiat vetustas* («No hi ha res que el pas del temps no destrueixi»).

L'ORIGEN TERRÓS DE L'HOME

En la seva versió llatina, la Bíblia ho deixa ben clar (Vulg., Gèn. 3, 19): *Memento, homo, quia pulvis es, et in pulverem reverteris* («Recorda, home, que ets pols, i en pols et convertiràs»). L'etimologia ja ens indica els nostres orígens terrosos. No debades, el mot llatí *homo* prové d'*humus* («terra»). Així, els romans consideraven que els mortals eren humils perquè tocaven amb els peus a terra a diferència dels déus, que vivien per sobre d'ells. En canvi, la paraula grega per a home (*ánthrōpos*) es prestaria a una altra interpretació. Amb la preposició *aná* («sobre») i el substantiu *óps* («vista»), alludiria a l'actitud que sempre té l'home de mirar per damunt seu, a la recerca de la divinitat.

En moltes mitologies de l'antiguitat trobam que l'home comparteix un mateix origen terrós. Segons el *Gènesi*, Déu va modelar l'home amb pols de la terra, a la seva imatge i semblança. Després «li va infondre l'alè de vida» —curiosament Adam, en hebreu, significa «argila vermella».

En la mitologia grega, el tità Prometeu també actua de terrissaire en modelar els primers homes amb fang a la imatge dels déus. El mateix feu Hefest, déu de la metallúrgia, en crear Pandora, la primera dona concebuda com a càstig de la humanitat per haver-se deixat dur per l'astúcia de Prometeu.

ELS «OSSOS» DE LA MARE TERRA

La terra, com a font de vida humana, també apareix en el mite del matrimoni de Deucalió, fill de Prometeu i Pirra («la rossa»; filla d'Epimeteu i Pandora i, per tant, cosina seva). Foren els únics supervivents del diluvi que Zeus envià a la terra per castigar la perversa i corrupta raça humana.

Aquest episodi del diluvi és present en moltes cultures de l'antiguitat. Així ja el trobam en el *Gènesi* o en *L'epopeia de Gilgamesh* dels sumeris. En el món clàssic forma part del mite de les cinc edats de l'home. Cada edat rep el nom d'un metall que alludeix a la seva progressiva decadència. Comença, doncs, amb la idíl·lica edat d'or, moment en què déus i homes conviuen feliçment, i acaba amb l'edat de ferro, de grans suplicis per als mortals —la penúltima edat, la dels herois, suposa un parèntesi en l'imparable procés de degradació.

El mite de Deucalió i Pirra se situa en l'edat de bronze. Aconsellat pel seu pare Prometeu, Deucalió havia construït una gran arca per a ell i la seva esposa. Després de nou dies de pluges intenses, la terra quedà totalment inundada. Només es podia veure el cim de la muntanya del Parnàs. Fins allà s'acostaren amb la seva nau Deucalió i Pirra —en el mite bíblic, l'arca de Noè encalla al turó Ararat. Aleshores la parella decidí consultar un oracle en estat ruïnós (podria ser el de Delfos) per saber què havien de fer per trobar altres persones.

L'oracle els va respondre que llancessin els ossos de la seva mare. Aquella resposta els deixà desconcertats. Finalment, però, arribaren a la conclusió que amb «mare» l'oracle es referia a la Mare Terra, i amb «ossos» a les pedres. De seguida, Deucalió i Pirra es posaren a tirar pedres i, efectivament, les pedres llançades per Deucalió esdevingueren homes, i les llançades per Pirra, dones. És així com la terra es repoblà de bell nou.

A casa nostra, el 1974 Manuel de Pedrolo revisitaria el mite del diluvi universal. En la seva cèlebre novella *Mecanoscrit del segon origen*, la regeneració de la humanitat cau en mans de dos joves, Dídac i Alba, supervivents d'un atac extra-terrestre.

CURA I LA CREACIÓ DE L'HOME

En la mitologia romana, el mite de la creació de l'home està relacionat amb la jove deessa Cura («preocupació» en llatí). El mite és recollit en un compendi de faules que elaborà Higí al segle I aC.

Un dia Cura, estant a la vora d'un riu, s'entretingué fent amb el fang la forma d'un home. En acabar la figura, va demanar a Júpiter que li infongués vida amb el seu alè. El patriarca olímpic hi consentí, però es negà a donar a aquella nova

criatura el nom de Cura, com pretenia la deessa. Mentre discutien, va aparèixer Tellus, la deessa de la terra. Aquesta va declarar que l'home havia de portar el seu nom, ja que havia estat format a partir del seu propi cos.

Finalment, per resoldre la discussió, es demanà que Saturn fes de jutge. Aquest dictaminà de la següent manera: Júpiter, atès que havia donat a la criatura l'ànima, la recuperaria després de la mort; Tellus tendria el seu cos, mentre que Cura, que l'havia creat, en tendria cura durant la seva vida. Pel que fa al nom del nou ésser, se li assignà el d'home, ja que havia estat creat a partir de l'*humus* («terra»).

SIT TIBI TERRA LEVIS

Atesos, doncs, els nostres orígens terrosos, és normal que avui alguns prefereixin ser enterrats i no incinerats. És una manera de tancar el cicle de la vida: de la terra venim i a la terra tornam. Per assegurar-nos, però, el descans etern ens hem d'aferrar a la fórmula llatina RIP, acrònim de *Requiescat in pace* («Descansi en pau»). També, amb tot, podem fer una petició més explícita: *Sit tibi terra levis* («Que la terra et sigui lleugera»). Aquesta citació, que sovint s'abreujava com a S·T·T·L, ja la trobam en la literatura grega, en l'obra *Alceïstis* d'Eurípides, anunciada de les següents paraules: *koúpha soi chthón epánothe pésoi*, que, literalment, es pot traduir com «lleu a tu la terra de damunt (et) caigui».

EL COMPLEX DE PROMETEU

El complex de Prometeu és un dels grans mals de l'actual món tecnològic. Tal com recorda el pedagog Gregorio Luri, es tracta del sentiment d'inferioritat que sentim els humans davant les màquines que hem creat. Gràcies a elles hem fet un món suposadament més habitable. Tanta perfecció, però, ha posat al descobert les nostres limitacions.

Així mentre anam generant productes cada cop més perfectes, nosaltres anam envellint. D'aquí el concepte d'«obsolescència de l'home», que encunyà Günther Anders (1902-1992), un escriptor jueu polonès deixeble de Heidegger. Avui Anders, que morí abans de l'eclosió d'Internet, allucinaria amb la nova era digital!

EL DÉU FILANTROP

El complex de Prometeu agafa el nom del déu filantrop per excel·lència, creador de la tècnica. Es presenta com l'impulsor de la civilització i el progrés, i el causant

de l'emancipació humana respecte a la divinitat en robar el foc dels déus per lliurar-lo als homes. El grec Hesíode (segle VIII aC) ens conta la seva història a *Teogonia* i a *Els treballs i els dies* —al segle V aC aquestes obres inspirarien el *Prometeu encadenat* d'Èsquil.

Prometeu era fill del tità Jàpet i tenia un do especial per endevinar el futur —no debades, en grec, el seu nom significa «el previsor». Així, va poder pronosticar la victòria final dels Olímpics en la coneguda titanomàquia. Zeus, un cop al poder, li encarregà la creació de la humanitat.

Prometeu modelà els homes amb fang a la imatge dels déus i els ensenyà a fer sacrificis per honrar els seus superiors. Amb tot, en el primer sacrifici que organitzà a Mekone, el tità s'atreví a enganyar els déus. Va convèncer els homes perquè es quedassin ells la millor part, és a dir la carn i les entranyes del bou sacrificat, i que deixassin als déus la pitjor, els ossos i el greix, però sota un bon aspecte.

Zeus va triar el darrer munt. Un cop descobert l'engany, va posar el crit al cel. Com a càstig, privà els homes del foc, un element indispensable per cuinar, fabricar estris i no patir fred. Prometeu, indignat, es presentà a l'Olimp d'amagatotis per robar una mica de foc de la farga d'Hefest.

Aquesta vegada Zeus decidí posar punt i final a tanta gosadia. Als homes els envià la primera dona, Pandora, que, en obrir la famosa capsa, escamparia tots els mals per la Terra. Pel que fa a Prometeu, l'encadenà en unes roques del Caucas, on una àguila li anava devorant el fetge durant tot el dia. Es tractava d'un suplici etern. I és que, de nit, l'ocellot es retirava i el fetge del tità, que era immortal, es regenerava; l'endemà al matí l'animal se'l tornava a cruspir. Prometeu s'acabaria alliberant del suplici de l'àguila gràcies a Hèracles. De camí al jardí de les Hespèrides, l'heroi grec aconseguí matar l'animal.

SIMBOLISME DE PROMETEU

Prometeu és el primer constructor d'homes. Encarna la gran aspiració de crear vida sense generació sexual mitjançant una intervenció intel·ligent i tecnològica. El motiu de la vida artificial es formula també a la tradició jueva, on trobam el poderós mite de Gòlem, estàtua d'argila que adquireix vida a través d'una inscripció màgica que li imposa el rabí en el front.

Déu, creador de l'home amb fang, és qui ha atorgat als rabins la potestat de repetir el seu acte animant aquests Gòlems, que acaben destruïts pel perill que suposa la seva força bruta. La llegenda del Gòlem incideix en els perills que comporta l'existència d'una raça d'éssers no creats directament per la divinitat.

El mite de Prometeu és un dels que més s'ha prestat a reinterpretacions al llarg de la història de les idees. Després de múltiples escriptors clàssics que s'inspiraren en el mite —entre ells Ovidi i Horaci—, els primers autors cristians volgueren veure en el tità, a través de la imatge del «just que sofreix pels homes», una premonició del Crist redemptor de la humanitat —Prometeu, com Jesucrist, actua pel bé de la humanitat i és sacrificat, no a la creu, però sí en una tortura similar en la solitud del Caucas. Durant l'edat mitjana el mite d'aquest tità filantrop simbolitzà principalment la figura del savi que porta el progrés als homes.

Tampoc no faltaren les interpretacions pessimistes del mite. Al segle XVIII Rousseau afirmà que Prometeu, en inventar les ciències, arrabassà a l'home la seva bondat original. Goethe, en un drama inacabat, *Prometeu* (1773-1774), va veure en el tità una personificació de l'intel·lectual que lluita contra el poder establert. D'altra banda, Lord Byron va escriure el seu *Prometeu* (1816) per tal de representar-hi l'artista o geni incomprès. I al mateix segle XIX, Karl Marx va arribar a dir que «Prometeu és el primer sant en el calendari del proletariat».

Aquí teniu la valoració que fa Laura Borràs, professora de teoria de la literatura, sobre el mite de Prometeu. Són paraules extretes del seu llibre *Per què llegir els clàssics, avui?* (Ara Llibres):

«La seva força —sobretot en Èsquil— com a emblema de la rebellia enfront dels déus ha fascinat els humans com un mirall hipnòtic on poder-hi veure el nostre bocí diví. Com ha afirmat Gregorio Luri, a Occident Prometeu és l'arquetip de tot aquell qui, interrogant-se pel sentit dels límits imposats a l'home, no dubta de la conveniència d'anar sempre més enllà de tot horitzó de sentit. Anar endavant. Fer camí. Evolucionar. Prometeu només indica el principi del camí, atès que els humans estem en un procés d'evolució contínua. Prometeu és un mite que permet una reflexió sobre el poder com a element transformador, també potencialment anihilador, i que —gràficament— és difícil no llegir des d'una formació cultural cristiana com una prefiguració de Crist en la imatge d'algú que se sacrifica per la humanitat i que també pateix un càstig exemplar, ja sigui a la roca o a la creu».

PROMETEU I FRANKENSTEIN

El millor homenatge literari a Prometeu arribà a principis del segle XIX de la mà de l'escriptora Mary Shelley. En la seva obra *Frankenstein o El modern Prometeu* (1818), el doctor Frankenstein esdevé un nou Prometeu en voler crear una criatura que fregàs la perfecció. L'intent, però, li sortí malament. A partir de les restes

de diferents cadàvers d'un gran atractiu, el resultat fou un ésser molt lleig, però molt amorós, que es rebella contra el rebuig que li manifesta la gent pel seu físic. Per evitar tanta solitud i incomprensió, el monstre acaba demanant al seu creador una companya. El doctor Frankenstein hi accedeix inicialment, però després se'n desentén perquè no vol crear un altre monstre.

Tal com indica el subtítol de l'obra, Mary Shelley s'inspirà en la figura de Prometeu —creador de l'home— per al personatge del doctor Frankenstein. La novel·lista, però, també tingué present la idea expressada pel judaisme a l'Antic Testament de la creació artificial de l'home amb fang. Amb tot, Shelley ens presenta un home normal, sense poders sobrenaturals, que es creu posseït per una vocació divina de crear un «nou Adam». Al científic Frankenstein, però, aquell ésser artificial se li escapa de les mans i acaba fent estralls.

La història del doctor Frankenstein va veure la llum en un moment històric en què l'home començava a sentir per primera vegada el perill de fer un dany irreparable amb els seus propis invents. Aleshores els aspectes negatius de la tecnologia industrial ja es començaven a notar. Així doncs, la novel·la de Mary Shelley fou concebuda com una protesta conscient contra els perills als quals ens pot abocar la nostra creativitat quan l'exercim sense cap mena de responsabilitat moral. Avui en dia no en falten exemples: des de l'energia nuclear fins a l'enginyeria genètica, on les lleis de la selecció natural de Darwin han estat substituïdes per les lleis del disseny intel·ligent.

Al famós llibre *Sàpiens* (pàg 574-575), l'escriptor Yuval Noah Harari ens fa la següent reflexió sobre el llibre de Frankenstein de Mary Shelley:

«El mite de Frankenstein exposa a l'*Homo sapiens* el fet que s'acosten ràpidament els últims dies. Si no hi ha una catàstrofe ecològica o nuclear, ens diu Shelley, el ritme del desenvolupament tecnològic portarà aviat a la substitució de l'*Homo sapiens* per uns éssers completament diferents que no solament tenen una psique diferent, sinó també un món cognitiu i emocional molt diferent. Això és una cosa que la majoria de sàpiens troben extremadament desconcertant. Ens agrada pensar que en el futur una gent igual que nosaltres viatjarà de planeta en planeta en naus espacials rapidíssimes. No ens agrada plantejar-nos la possibilitat que en el futur ja no hi hagi éssers amb emocions i identitats com les nostres, i que siguem substituïts per unes formes de vida estranya amb una capacitat que empeteix la nostra.

En certa manera, ens consolem amb la idea que el doctor Frankenstein va crear un monstre terrible i que va haver de destruir-lo per salvar-nos. Ens agrada explicar la història d'aquesta manera perquè implica que som els millors éssers

vius que hi ha, que no hi ha ni hi haurà mai res millor que nosaltres. Qualsevol intent de millorar-nos fracassarà inevitablement, perquè encara que els nostres cossos es puguin millorar, el nostre esperit humà és intocable.

Ens costaria pair la idea que els científics poguessin dissenyar esperits a més a més de cossos, i que els futurs doctors Frankenstein, per tant, poguessin crear un ésser veritablement superior a nosaltres, un ésser que ens pogués mirar amb condescendència, tal com nosaltres mirem els neandertals».

BLADE RUNNER I EL MITE DE PROMETEU

El 1982 el britànic Ridley Scott estrenà *Blade Runner*, un dels films de ciència-ficció més importants de la història. La pel·lícula descriu un futur en el qual els anomenats Replicants, éssers fabricats a través de l'enginyeria genètica, fan els treballs perillosos i degradants a les «colònies exteriors» de la Terra.

Aquests androïdes s'assemblen físicament als humans, però no tenen gens d'empatia. Després d'una revolta sagnant, són declarats ilegals en el planeta Terra. Un cos especial de la policia, els *blade runners*, s'encarrega de rastrejar i matar els Replicants fugitius que es troben a la Terra. És evident, doncs, el mite de Prometeu en la pel·lícula de Ridley Scott. Com passa amb el Frankenstein de Mary Shelley, la humanitat es veu amenaçada per unes criatures que ella mateixa ha creat.

PROMETEU I FAUST

Un altre personatge literari relacionat amb Prometeu és Faust. Segons una antiga llegenda germànica, Faust (*faustus*, «afortunat» en llatí) era un mag que, desenganyat amb el seu saber especulatiu, va cedir al diable l'ànima a canvi del coneixement. Algunes fonts afirmen que, en realitat, era un alquimista universitari del segle xv considerat malèfic per la «màgia» que feia a les seves classes.

La llegenda de Faust seria propagada al segle xvi per l'escriptor britànic Christopher Marlowe, contemporani de Shakespeare. El seu impuls definitiu arribaria, però, al principi del segle xix per Goethe en la seva obra homònima. En aquesta ocasió el diable rep el nom de Mefistòfil, que podria venir d'una corrupció grega de *Mefotofiles* («l'enemic de la llum»). En la jerarquia demoníaca tradicional del cristianisme, Mefistòfil és un subordinat de Satanàs —avui mefistofèlic és sinònim de diabòlic.

El 1859 el francès Charles Gounod convertiria el mite de Faust en una famosa òpera. Com Prometeu, Faust pecca de supèrbia en intentar anar més enllà dels paràmetres de la naturalesa. Avui feim servir l'expressió *home fàustic* per alludir a

l'home d'Occident perpètuament insatisfet, que sempre vol anar més enllà; és capaç fins i tot de pactar amb la tecnologia (diable) per tal d'arribar a altres planetes, només perquè sí, sense plantejar-se què vol, perquè en realitat el seu ésser és un pur voler.

LA SÍNDROME D'EPIMETEU O LA CULTURA DE L'OBLIT

La síndrome d'Epimeteu és una expressió que el 2004 encunyà el xilè Diego Quintana de la Uña en un assaig amb aquest mateix títol, seguit del subtítol «Occidente, la cultura del olvido». En paraules seves, és «la síndrome de l'home que s'oblida de l'home, la síndrome que anteposa allò accidental al ser, allò secundari a allò principal». Per fer aquesta afirmació, Diego Quintana es basa en el mite de Prometeu (germà d'Epimeteu) que recull al segle IV aC Plató en el seu diàleg *Protàgores* —és una mica diferent del famós mite exposat al segle VIII aC per Hesíode.

Plató diu que van ser els déus —i no Prometeu— els qui van modelar amb terra i foc els primers mortals. Un cop enllestida la feina, ordenaren a Prometeu i a Epimeteu que distribuïssin a cada espècie les capacitats pertinents. Aleshores, Epimeteu va demanar al seu germà de fer ell la distribució; després Prometeu s'havia d'encarregar de supervisar-la-hi. El problema, però, és que Epimeteu no era del tot llest —no debades, el seu nom en grec vol dir «qui pensa amb retard».

Així, amb el vistiplau del seu germà, Epimeteu es va posar a assignar a cada animal totes les qualitats disponibles. Però es va oblidar de l'ésser humà. Davant aquesta situació, Prometeu es va veure obligat a robar a Hefest el foc i a Atena la saviesa tècnica. Després en feu present a l'home. En aquest relat se'ns diu, també, que Prometeu va ser castigat per haver furtat les prerrogatives dels déus, però no se'ns explica com.

Amb els dons que li havia procurat Prometeu, l'home es va convertir en l'únic animal que va creure en els déus, els quals honrava amb la construcció d'altars i imatges sagrades. A més, de seguida va poder articular sons amb la veu i construir cases. L'home, però, tingué problemes per conviure amb els seus iguals ja que estava mancat de la saviesa política. I és que Prometeu no havia pogut arrabassar aquesta art a Zeus. Amb tot, el pare dels déus, tement que es matassin entre ells, va enviar a la Terra Hermes perquè els repartís la vergonya (*aidós*) i la justícia (*díkē*). Es tracta de dues de les principals bases sobre les quals es fonamenta la vida social.

INTERPRETACIÓ ARRISCADA

Aquest mite de Plató, doncs, és la base del llibre de Diego Quintana *El síndrome de Epimeteo, Occidente la cultura del Olvido*. La figura d'Epimeteu encara surt més malparada en Hesíode, on se'ns diu que no feu cas del seu germà Prometeu quan l'advertí que no acceptàs Pandora com a esposa —aquella primera dona de la mitologia grega suposaria la perdició de la humanitat en obrir la gerra de tots els mals.

Segons Diego Quintana, la síndrome d'Epimeteu és la «síndrome ordinària del nostre estar al món; un estar sense ser, sense l'atenció que la vida precisa; un estar obsessionat per allò secundari i adjectiu, aliè a allò vital del moment i a la seva transcendència; un estar obnubilat i atordit [...] i, sobretot, un estar literalment desorientat, que priva l'ésser humà de la llum del sol naixent que hauria d'illuminar la seva vida i el seu propòsit».

Sincerament, em sembla bastant agosarat arribar a aquestes conclusions a partir del mite de Plató. Però cadascú s'entreté com pot.

ÍNDIX

PRÒLEG	7
1. INTRODUCCIÓ	9
L'univers simbòlic dels mites	9
2. COSMOGONIA I TEOGONIA.....	15
Els orígens «gasosos» del cosmos	15
Titànic, la maledicció d'un nom	17
<i>Mobbing</i> o la síndrome de Cronos	20
L'origen terrós de l'home	21
El complex de Prometeu.....	23
La síndrome d'Epimeteu o la cultura de l'oblit.....	28
3. SOTA L'AGOMBOL DELS DÉUS.....	31
Adeu als déus	31
Zeus, el déu de la voracitat sexual	34
Atena o el mal de cap de la saviesa	37
Dionís, el déu de les orgies	39
Compte a venerar massa Venus!	42
La posidònia de Posidó.....	46
Bellesa apollínia	47
Feministes amb complex de Diana	49
Mart, el déu de les arts marcial	52
Mercuri, el fundador de correus?	52
Vulcà, el déu de la vida volcànica.....	54
4. HEROIS QUE DEIXEN PETJADA.....	57
Herois grecs, els sants de la mitologia grega.....	57
Hèrcules, entre la virtut i el vici.....	60
Superman, el nou Hèrcules	63

Una Via Làctia plena de lactosa	65
Realment Ulisses tenia una síndrome?.....	66
Realment Odisseu era tan «odiat»?	72
L'homosexualitat i el complex d'Aquil·les.....	73
El toisó d'or, un objecte ple de caspa.....	77
Sant Jordi, l'alter ego de Perseu.....	79
Teseu, el primer torero de la Mediterrània	82
A l'orfeó amb Orfeu!.....	85
5. MITOLOGIA I DONES	87
Pandora i l'origen de la misogínia	87
Europa, la de «mirada ampla»	90
Les noves amazones	91
Penèlope no tenia cap síndrome.....	93
Muses inspiradores.....	95
Aglaure, la primera víctima de l'enveja	98
Cèfal i Procris, quan la gelosia femenina passa factura.....	99
L'hora d'Antígona	100
Dafne, el llorer que corona els batxillers	102
El complex de Cassandra.....	103
El complex de Fedra.....	104
Electra tampoc no patia cap complex!	106
Fama, la deessa de la postveritat.....	106
Helena, l'adúltera més famosa	108
Iustitia violada	111
La perversa síndrome de Medea	111
Les Andròmaques de la guerra	114
L'hora de les estacions	115
Bellestes amb gràcia.....	116
Momo, la deessa del sarcasme.....	118
Estrenes divines	119
Virginitat, un bé molt preuat	120
6. MITOLOGIA I SEXE.....	121
La guerra dels sexes	121
Qui gaudeix més del sexe?	122
Judici de Paris, la primera baralla entre dones	124

Hermafrodites avui en dia.....	126
L'androgín i el mite de l'amor romàntic	127
Cupido concupiscent	128
El priapisme del déu titola.....	130
Exhibicionistes que alimenten el voyeurisme.....	132
Homosexualitat i mitologia.....	134
Ifis, la transexualitat feta realitat.....	136
Morir d'amor.....	137
Mitologia i el triomf de l'erotisme	141
7. CRIATURES EXÒTIQUES.....	145
La rara anatomia dels centaures	145
Dones harpies	147
El seductor cant de sirenes.....	148
L'esfínter de l'esfinx.....	152
L'esperançadora au fènix.....	153
Compte amb els grifons!	154
Immigrants entre Escilla i Caribdis	154
Aranyes artistes	156
Efialtes, el dimoni convertit en malson.....	157
Moires: la vida penja d'un fil.....	160
El mite grec de l'home llop	163
Els alienígenes terrícoles de Tebes	166
Polifem, el primer troglodita?	167
Meduses que petrifiquen.....	169
Formigues, quins grans guerrers!	172
Morir-se de fam per culpa de «Fames»	173
L'origen dels vents	175
Nèmesi, venjança divina contra la supèrbia.....	177
Peter Pan, l'alter ego del déu Pan	178
Quimeres que cal domar	181
Sobre nimfòmanes i sàtirs	182
Talos, el primer robot de l'antiguitat.....	185
Tortugues infernals	186
Dofins entranyables	188
Compte amb cacus!	190

8.	SECUNDARIS DE PRIMERA LÍNIA.....	193
	Els nous narcisos	193
	Èdip no patia cap complex!.....	194
	Adonis no patia vigorèxia!	195
	El complex de Telèmac	196
	Atles que sostenen el món	197
	Matins amb dits de rosa	199
	Triomfadors amb síndrome d'Ícar	201
	Compte amb els amfitrions!.....	202
	Filemó i Baucis, amor incondicional fins a la vellesa.....	203
	Gent imprescindible amb síndrome d'Àiax.....	204
	La vida és sort.....	204
	La vida és Eros i Thànatos	208
	L'efecte Pigmalíó.....	209
	L'origen mitològic de l'hivern.....	210
	Mediocres sota la síndrome de Procust.....	212
	Marginats per l'estigma de Filoctetes.....	212
	Midas i l'avarícia	213
	Per què en català diem arc de Sant Martí i en castellà és «arco iris»?	215
	Per què la serp és el símbol de la medicina?	217
	Quan la victòria s'escrivia amb «ena» de Nike	219
	Veü estentòria amb vista de linx.....	221
9.	INFRAMON.....	223
	Càstigs infernals	223
	Companys infernals.....	226
	Els espectres de l' <i>Odissea</i>	229
	L'infern a l' <i>Eneida</i>	231
10.	LLOCS MÍTICS	235
	A la recerca del paradís perdut.....	235
	A la recerca de la terra promesa.....	238
	Atlàntida, el continent perdut	240
	L'oracle de Delfos, la veü de la història	247
	Mar Jònic en honor de la vaca amant de Zeus.....	251
	Roma segons Ròmul?	252

II. CRISTIANISME I PAGANISME.....	255
Realment existeix l'infern?	255
<i>Vade retro</i> , Satanàs?.....	258
Esperant l'apocalipsi.....	261
El rostre de Déu	265
Jesús i el món pagà.....	266
El cant de la Sibilla, una veu ancestral	267
12. HOMER IMMORTAL.....	273
Tots som Homer!.....	273
Bob Dylan, el nou Homer	274
Compte amb els troians!	275
13. UNA LLAVOR IMMORTAL.....	279
L'origen dels signes del zodíac	279
El llegat religiós del món clàssic	282
La superstició està «per damunt» de la raó.....	286
Mitologia i política	288
BIBLIOGRAFIA	291
ÍNDIX ONOMÀSTIC	293

AVUI LA MITOLOGIA CLÀSSICA ÉS BEN PRESENT EN EL NOSTRE VOCABULARI AMB EXPRESSIONS COM «LA CAIXA DE PANDORA», «SENTIR CANTS DE SIRENA», «CAURE EN BRAÇOS DE MORFEU», «EL TALÓ D'AQUIL·LES», «SER UN ADONIS» O «VIURE UNA ODISSEA».

MITOLOGIA PER A PROFANS és un manual per entendre la tradició clàssica d'Occident. El seu autor, Antoni Janer Torrens, filòleg clàssic i periodista, l'ha escrit amb un llenguatge amè i entretingut amb l'objectiu de donar a conèixer el nostre valuós llegat humanístic que desgraciadament perilla en l'actual societat utilitarista. Tots els referents clàssics que inunden les nostres vides quotidianes hi són explicats amb tot luxe de detalls. És un llibre ple de sorpreses, amb pinzellades d'etimologia, antropologia i sociologia del món clàssic.

polièdrics

Publicacions de l'Abadia de Montserrat